

L'HERÀLDICA DEL MONESTIR DE SANT MIQUEL DE FLUVIÀ

JORDI MOTA MONTSERRAT

RESUM

Actualment, resten del Monestir de Sant Miquel de Fluvià quatre elements amb escuts heràldics. Tres d'aquests es troben a l'interior del complex monàstic: la Mare de Déu de Gràcia, la porta de l'església i una làpida sepulcral. El quart, un baix relleu també procedent del monestir, està encastat en un dels murs del carrer Major. El present article estudia els escuts d'armes dels citats elements i dona a conèixer, d'aquesta manera, els seus patrocinadors.

PARAULES CLAU: Sant Miquel de Fluvià, Mare de Déu de Gràcia, escultura gòtica, heràldica, Gallet, Aparici, Aparitio

ABSTRACT

Currently, four elements with coats of arms are still present from the Monastery of Sant Miquel de Fluvià. Three of them are located inside the monastic complex: the Virgin Mary of Grace, the front door of the church and a tombstone. The fourth, a bas-relief also from the monastery, is embedded in a façade of the Main Street. This article examines the coats of arms of the mentioned elements and, thereby, reveals their sponsors.

KEYWORDS: Sant Miquel de Fluvià, Mare de Déu de Gràcia, gothic sculpture, heraldry, Gallet, Aparici, Aparitio

Lambard. Estudis d'art medieval
Vol. XXVII (2016-2018), p. 187-200
ISSN: 0214-4573

És indubtable que en el passat el monestir de Sant Miquel de Fluvià va exhibir, tant en tombes i sepulcres¹ com en peces cultuals, els escuts d'armes d'un bon nombre de famílies nobles. La documentació conservada al respecte posa de manifest que, sumat al recolzament econòmic de les cases comtals, més o menys generalitzat i habitual, es van vincular al monestir de Fluvià destacats llinatges catalans² i alguns dels seus membres, fins i tot, van ser-hi enterrats.³

Actualment, però, i com a resultat del saquejos que ha patit el complex monàstic al llarg de la seva història, hi resten només quatre elements amb escuts d'armes. Tres d'aquests es troben a l'església: la Mare de Déu de Gràcia o Antiga, que és a l'absidiola de migdia, la làpida sepulcral situada sota l'arc triomfal, i la porta principal, a la façana de ponent. Cal afegir-hi també, a aquest grup, el baix relleu encastat en una façana del carrer Major de la vila, a escaigs metres del monestir, que molt probablement procedeix d'aquest i que té una relació directa, com veurem, amb la porta del temple. El conjunt presenta unes cronologies que van de la segona meitat del segle XIV a la primera del segle XVI i pot subdividir-se en dos grups de dues obres cadascun; dues parelles d'obres que pertanyen a moments i llinatges diferents.

La Mare de Déu de Gràcia i la tomba de sota l'arc triomfal

La Mare de Déu de Gràcia o Antiga⁴ (fig. 1) és una talla d'alabastre policromada, de mides 76,5 x 24 x 30 cm, conservada a l'absidiola lateral de migdia de l'església de Sant Miquel. La Verge, dreta i lluint corona de florons, sosté amb un braç el nen Jesús i amb l'altre mostra un fruit, que sembla una pinya. A la peanya hexagonal sobre la qual es dreça la Verge, parcialment inserida en una segona peanya de fusta de factura moderna, s'observa la figura d'un gall, daurat i realitzat amb incisions senzilles, en cadascun dels tres cantons frontals (fig. 2).

¹ A les parts més antigues de la façana de l'església resten encara parelles de mènsules que antigament havien suportat sepulcres. Sobre una d'aquestes parelles es troba una làpida en honor a Pere Benet, transcrita per Tremoleda: Antoni COBOS, Joaquim TREMOLEDA i Salvador VEGA, *L'Epigrafia Medieval dels Comtats Gironins. II. El comtat d'Empúries*, Figueres, 2010, p. 142.

² En són alguns exemples les deixes testamentàries de Ramon Guerau el 1088 (Biblioteca de Catalunya, perg. 430, reg. 9.731. Regest: Josep M. MARQUÈS, *Scriptures de Santa Maria de Vilabertran (968-1300)*, Figueres, 1995, doc. 156, p. 62-63); d'Arnau de Cabanes el 1125 (Biblioteca de Catalunya, perg. 438, reg. 9.933. Regest: J. M. MARQUÈS, *Op. cit.*, doc. 441, p. 178-179); de Bernat d'Oltra el 1154 (notícia referenciada per Joan Badia i Homs a *Catalunya Romànica IX, Empordà II*, Barcelona, 1990, p. 815); de Gausfred de Rocabertí el 1165 (Biblioteca de Catalunya, perg. 455, reg. 9.972. Regest: J. M. MARQUÈS, *Op. cit.*, doc. 579, p. 235) o de Guillem de Fortià el 1211 (Biblioteca de Catalunya, perg. 138, reg. 10.083. Regest: J. M. MARQUÈS, *Op. cit.*, doc. 745, p. 297-298).

³ L'any 1154, Bernat d'Oltra deixava per escrit al seu testament que volia ser enterrat al monestir de Sant Miquel de Fluvià. Uns anys més tard, el 1170, també ho feia la seva vídua, Estrella (J. BADIA I HOMES, *Op. cit.*, p. 815).

⁴ Aquesta denominació prové de la catalogació del bisbat de Girona, propietari de l'obra.

FIGURA 1: Mare de Déu de Gràcia o Antiga.
Alabastre policromat, mitjan segle XIV.
Església de Sant Miquel de Fluvià

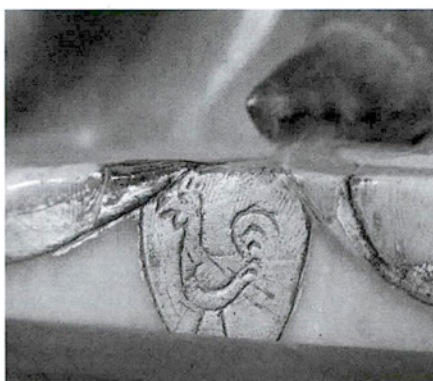

FIGURA 2: Un dels tres galls sobre daurat
presentats a la penya de la Mare de Déu
de Gràcia

Pel que fa a la cronologia de la talla, que serà clau per determinar-ne el patrocinador, cal dir que ha estat i és habitualment situada, de manera poc fonamentada, en el segle XV.⁵ Partint igualment d'apreciacions formals, ja que no es conserva cap mena de documentació sobre l'origen de la imatge, estudis concloents apunten a una cronologia anterior. D'entrada, i considerant l'evolució a Catalunya d'aquest tipus d'esquema marià, estudiada a fons per Francesca Espanyol,⁶ la talla de Fluvià

⁵ El Bisbat de Girona la té catalogada com de finals del s. XIV o inicis del s. XV. Ha estat datada del s. XV a Joan BADIA I HOMS, *L'arquitectura medieval de l'Empordà*, vol. 2B (*Alt Empordà*), Girona, 1981, p. 292. I a Estela ILLA, Marisa ROIG i Erika SERNA, *El baix Fluvià. Sant Miquel de Fluvià, Torroella de Fluvià, Ventalló*. Guies de Patrimoni Local, vol. 9, Girona, 2009, p. 129. A l'exposició que commemorà els 950 anys del monestir, inaugurada en desembre de 2016, la imatge continuava essent datada al segle XV.

⁶ Francesca ESPAÑOL I BERTRAN, *Catàleg d'escultura i pintura medievals I. Fons del M. Frederic Marès*, Barcelona, 1991; Francesca ESPAÑOL I BERTRAN, «El escultor trecentista Berenguer Ferrer: Un

es pot posar en paral·lel a d'altres amb una iconografia i formalitat molt similars, com ara la Mare de Déu amb el Nen del Museu Marès,⁷ o la Mare de Déu de Sallent,⁸ fent recular la seva datació fins al darrer terç del segle XIV.⁹

En segon lloc, cal recordar que Marta Crispi també proposa una cronologia similar en el que és l'estudi que atorga més atenció i extensió a la Mare de Déu de Gràcia.¹⁰ Crispi configura un conjunt de vuit Mares de Déu gòtiques, entre les quals en destaca paradigmàticament la de Sant Miquel de Fluvià, que procedirien d'un mateix taller gironí. La historiadora assigna al conjunt, una cronologia entre el 1350 i 1375.¹¹ Alhora, també el Museu Diocesà de Barcelona accepta el segle XIV com a cronologia de la Mare de Déu de Santa Creu de Rodes,¹² talla quasi idèntica a la Mare de Déu de Gràcia, que molt probablement va ser facturada pel mateix artista.¹³ Finalment, certs elements de la indumentària també reforcen la tesi: l'escot de tall recte i horitzontal el llueix igualment la Mare de Déu dels Àngels de Pere Serra,¹⁴ de cap a 1385, i el ribet del coll, que continua fins a la cintura en caiguda sobre el davanter, és anàleg al de la reina de l'escena del Festí d'Herodes del Retaule dels Sants Joans de Santa Coloma de Queralt del mateix museu, de cap a 1356.¹⁵

Pel que fa a l'heràldica, la de Marta Crispi és l'única publicació que ha proposat una hipòtesi sobre els galls de la peanya. Partint d'un possible abat comitent, Crispi proposa la família Galliners,¹⁶ fent constar que alguns dels seus membres

eslabón más en la penetración del arte francés en Cataluña», *Anuario del Departamento de Historia y Teoría del Arte*, vol. II (1990), p. 75 i s.

⁷ Museu Frederic Marès. Núm. de registre: MFM 977.

⁸ Museu Nacional d'Art de Catalunya. Núm. de catàleg: 004359-000.

⁹ La Mare de Déu de Sant Miquel de Fluvià segueix, en línies generals, el patró dels models marians gòtics que, com ha exposat Francesca Español, proliferaren a Catalunya arran de la infiltració del gust meridional. La figura de la Verge dempeus i somrient tendrament, amb el cos molt inclinat cap a la dreta (*hanchement*), en línia amb una tendència d'origen parisenc, i sostenint un fruit, així com la interacció humanitzada entre el nen Jesús i la seva mare o el treball dels drapejats en noble caiguda i deixant veure, en doblegar-se sobre la base, les puntes de les sabates, són un conjunt de característiques que emmarcarien cronològicament l'obra entre el 1350 i l'últim quart del segle XIV, quan la inclinació del cos començà a ser menys accentuada. Un esquema amb origen en els tallers dels Pisano i interpretat més tard pel gust meridional trescentista (F. ESPAÑOL, *Catàleg d'escultura...*).

¹⁰ Marta CRISPI CANTON, «Un grup de Mares de Déu gòtiques: a propòsit d'un taller gironí a mitjans del segle XIV», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, núm. 32 (1992), p. 45-62.

¹¹ A més d'estudiar-ne l'esquema compositiu i la iconografia, Crispi n'analitza la indumentària recolzant-se en l'estudi de Carmen Bernis (Carmen BERNIS, «La moda y las imágenes góticas de la Virgen. Claves para su fechación», *Archivo Español del Arte*, vol. 43, núm. 170 (1970), p. 193-218) i l'evolució de la torsió del cos (*hanchement*) a França (M. CRISPI, *Op. cit.*, p. 60).

¹² Museu Diocesà de Barcelona. Núm. de registre: 280.

¹³ Ambdues talles, posades en relació per Crispi, són sorprenentment similars en l'esquema compositiu, els drapejats, la caiguda decorativa dels baixos del mantell sobre els costats de la peanya, la indumentària de la Mare de Déu i els rostres de la Verge i el Nen, en aquest cas, d'idèntica factura.

¹⁴ Museu Nacional d'Art de Catalunya. Núm. d'inventari: 003950-000.

¹⁵ Museu Nacional d'Art de Catalunya. Núm. d'inventari: 004351-CJT.

¹⁶ M. CRISPI, *Op., cit.*, p. 53.

FIGURA 3: Els galls de la tomba de sota l'arc triomfal

varen ser destinats a la carrera eclesiàstica,¹⁷ i també la família Gallart.¹⁸ Seguidament demostrarem que es tracta d'un altre llinatge.

A l'annex del segon volum de l'*Heràldica Catalana* de Ferrer i Vives es fa referència a una tomba de l'interior de l'església de Sant Miquel de Fluvià, i la vincula al llinatge Gallet: «Gallet, de Sant Miquel de Fluvià. De... un gall de... Tomba a l'església de l'antic Monestir de Sant Miquel».¹⁹ S'adjunta un escut, amb un gall inserit, juntament amb l'adscripció: «Gallet, de Sant Miquel de Fluvià».²⁰ És evident que Ferrer i Vives es refereix a la tomba situada actualment davant l'absis preferent, sota de l'arc triomfal, en la qual podem observar tres cercles amb un gall inserit en dos d'ells (fig. 3).²¹ És igualment obvi que es tracta del mateix emblema present a la peanya de la Verge.

¹⁷ *Ibidem*, p. 53 i 54.

¹⁸ *Ibidem*, p. 53.

¹⁹ Francesc FERRER I VIVES, *Heràldica Catalana*, vol. 2, Barcelona, 1993, p. 388.

²⁰ *Ibidem*, p. 389.

²¹ És possible que en el passat fos visible un tercer gall o alguna inscripció, perquè la tomba queda ara parcialment tapada pel podi escalonat sobre el qual es va alçar el nou altar l'any 1945.

Els Gallet van ser un llinatge de notaris i eclesiàstics que apareixen en els arxius a Sant Miquel de Fluvià a partir de 1311,²² i deixen de constar-hi, amb la venda del casalot familiar, el 1548.²³ El membre més destacat, Simeó Gallet, va culminar l'ascens social de la família en convertir-se en notari reial de Joan II.²⁴ Aquest estudi ha pogut elaborar un llistat de membres de la família Gallet a partir del qual seria possible configurar un arbre genealògic.²⁵

²² Simó Gallet és parcer del molí de Cabanyó a Sant Miquel de Fluvià (1311). AHG, Ca 84. Regest: Josep Maria GIRONELLA i GRANÉS, *La molla de cereals i el batanatge de teixits al comtat d'Empúries i al vescomtat de Rocabertí. Finals del segle XIII i primera meitat del XIV*, Tesi doctoral, Universitat de Barcelona, 2013, p. 524.

²³ Venda del mas Gallet, per part de Jeroni Gallet, veí de Sant Miquel de Fluvià, a Joan Ferrer (1548). AHG, 170-293-T2-209.

²⁴ Es conserva una carta en la qual Simeó Gallet, notari reial, i Joan II, agraïen als gironins la seva fidelitat (1463): Lluís BATLLE Y PRATS, «Epistolario gerundense de Juan II de Aragón», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, núm. 18 (1966), p. 278. Un altre document deixa constància que Simeó Gallet rebé del rei, en gratitud de fidelitat pels serveis prestats, les escriptories i notaries de Figueres, la Bisbal i Besalú pels serveis prestats (1463): ACA, *Cancelleria*, reg. 3352, f. 152v-154v. Regest: M. Àngels ADROER i PELLICER, Erika SERNA i COBA i Santi SOLER i SIMON, *Catàleg dels protocols del districte de Figueres (II)*, Barcelona, 2004, p. 48.

²⁵ Algunes de les notícies recollides sobre membres del llinatge Gallet són: Simó Gallet rep del bisbe la confirmació del benefici que li havia conferit Joan, abat de Sant Miquel de Fluvià, en aquesta església, amb dispensa per retenir-lo (1320). ADG, G-3, f. 54v-55; Simó Gallet arbitra un compromís (1326). ADG, *Lletres de Vilopriu*: 10 de juny de 1326; Joan Gallet, de Sant Miquel de Fluvià, és parcer del Molí de Cabanyó (1331). AHG, SMi 4. Regest: J. M. GIRONELLA, *Op. cit.*, p. 637; El 20 de març de 1327, Guillem, abat de Sant Pere de Galligants, promet refer els perjudicis d'una fermança que li han fet Guillem de Socarrats i Arnau Vivars, canonges de Sant Feliu de Girona, i Simó Gallet, clergue de Sant Miquel de Fluvià (1327): ADG, G-6, f. 100. Regest: Antoni COBOS i Bel SABADÍ, *Sant Miquel de Fluvià. Recull documental (1011-1796)*, Sant Miquel de Fluvià, 2014; Joan Gallet compra una peça de terra a Pere Benet (1329): AHG, 170-293-T2-258; Simó Gallet, clergue, permuta propietats amb Francesc Assalit i la seva dona Francesca, hereva de Mateua de Baseia, entre elles el molí de Baseia (1332): AHG, Ca 59: regest: J. M. GIRONELLA, *Op. cit.*, p. 645; Joan Gallet, fill de Simó Gallet, interposa demanda per la destrossa del molí de Cabanyó (1337): AHG, Ca 163, f. 60; Simó Gallet, clergue i jutge episcopal no resident, beneficiat de Sant Miquel de Fluvià, és convidat a sentenciar a la vila de senyoria episcopal de Matajudaica (1355): Josep Maria MARQUÈS, «El govern de la Diòcesi i de la Bisbalia de Girona (1334-1362)», *Estudis del Baix Empordà*, núm. 12 (1993), p. 90-96; Manual notarial de Pere Gallet, notari (1361-1362), AHG, 170-382-T2-683; Francesc Gallet compra peça de terra a Joan Fluvià, veïns tots dos de Sant Miquel de Fluvià (1383). AHG, 170-293-T2-251; Francesc Gallet, prevere i rector de la parròquia de Sant Miquel de Fluvià (1427): AHG, 170-471-T2-153; Simó Gallet, batlle de Sant Miquel de Fluvià (1447): AHG, 170-471-T2-115; Miquel Gallet, notari (1453): AMG 929, regest: *Catàleg de pergamins del fons de l'Ajuntament de Girona*, vol. II, Arxiu Municipal de Girona, Barcelona, 2005, p. 985; Johan Gallet, escrivà de manament de lloctinència (1461): Manuel BOFARULL Y DE SARTORIO, *Colección de documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón*, vol. 18, Barcelona, 1860, p. 338; Simeó Gallet, notari reial, i Joan II, agraïen als gironins la seva fidelitat (1463): M. BOFARULL, *Op. cit.*, p. 338; Simeó Gallet, notari reial de Joan II, rep, en gratitud de fidelitat pels serveis prestats, les escriptories i notaries de Figueres, la Bisbal i Besalú pels serveis prestats (1463): ACA, *Cancelleria*, reg. 3352, f. 152v-154v; regest: M. À. ADROER, E. SERNA i S. SOLER, *Op. cit.*, p. 48; Miquel Gallet, notari de Castelló d'Empúries, és germà de Simó Gallet (1463): Jaume SOBREQUÈS i CALLICÓ, *Catálogo de la cancellería de Enrique V de Castilla, señor del principado de Cataluña. Lugartenencia de Juan de Beaumont, 1462-1464*, Barcelona, 1975, p. 365; Simó Gallet, germà

Atenint-nos a la cronologia de la Mare de Déu de Gràcia proposada per Crispi, trobem a la documentació d'aquest període un Gallet vinculat al monestir i amb alt càrrec eclesiàstic. Es tracta de Simó Gallet, clergue de Sant Miquel de Fluvià i jutge episcopal.²⁶ Josep Maria Marquès l'esmenta en destacar la presència prop del bisbe gironí, a mitjan segle XIV, de clergues juristes com a agents per a oficis diversos: visitadors, jutges comissaris o transmissors d'ordres.²⁷ Marquès afegeix que Simó va ser cridat el 1355 a sentenciar a la vila de Matajudaica.²⁸

Així doncs, Simó Gallet, docte i de casal acabalat, va exercir com a clergue secular i va aconseguir convertir-se, ja en la maduresa, en prelat del bisbe de Girona. Entrat el tercer quart del segle XIV, el clergue devia ser ja un ric i respectat prohoms a Sant Miquel de Fluvià. No és estrany pensar, doncs, que aquest decidís tenir justa presència a l'església patrocinant i embellint l'altar de la Mare de Déu. En aquest sentit, sabem que a Sant Miquel de Fluvià es va dotar el benefici de Santa Maria el 1272²⁹ i que al segle XV existia una confraria sota aquesta devoció.³⁰ Alhora, Simó Gallet consta com a beneficiat d'adscripció desconeguda des del 1320.³¹ És possible, doncs, que Simó obtingués en algun moment el benefici de Santa Maria o senzillament que el jutge pertanyés a la confraria mariana. D'aquesta manera, l'altar hauria estat guarnit, mercès al seu patrocini, amb la Mare de Déu de Gràcia, en algun moment entre 1350 i 1375 o bé, atesa l'avançada edat de Simó, en una data no gaire posterior.

de Miquel i clergue: *Ibidem*, p. 465; Testament de Simeó Gallet, notari i escrivà del rei, oriünd de Sant Miquel de Fluvià (1465): AHG, 170-374-T2-8669; Miquel Gallet, notari oriünd de Sant Miquel de Fluvià, habitant a Girona (1466): AHG, 170-374-T2-5861; Pere Gallet, prevere i doctor en decrets i preceptor de l'església d'Elna, fa provisió de benefici a Guillem, prevere de Perpinyà, del benefici de la capella de l'Hospital de Pobres de Sant Joan de Perpinyà (1492): Arxiu del Castell de Vilassar de Dalt 39-2-24 (E-6); Pere Gallet, de Perpinyà, canonge d'Elna, el qual va a Corts el 1493, és fill de Simó Gallet, conseller reial, Lloctinent Regent de la Cancelleria del Principat de Catalunya, secretari del rei Joan II, burgès honrat de Perpinyà: Francisco José MORALES ROCA, *Prelados, abades mitrados, dignidades capitulares y caballeros de las órdenes militares habilitados por el brazo eclesiástico en las Cortes del Principado de Cataluña: Dinastías de Trastámara y de Austria: siglos XV y XVI (1410-1599)*, Madrid, 1999, p. 208; Venda del mas Gallet, per part de Jeroni Gallet, veí de Sant Miquel de Fluvià, a Joan Ferrer (1548): AHG, 170-293-T2-209.

²⁶ Algunes notícies sobre Simó Gallet són: Simó Gallet arbitra un compromís... (1326): ADG, Lletres de Vilopriu, 10 de juny de 1326; el 20 de març de 1327 Guillem, abat de Sant Pere de Galligants, promet refer els perjudicis d'una ferma que li han fet Guillem de Socarrats i Arnau Vivars, canonges de Sant Feliu de Girona, i Simó Gallet, clergue de Sant Miquel de Fluvià (1327): ADG, G-6, f. 100-100v Regest: Antoni COBOS i Bel SABADÍ, *Op. cit.*; Simó Gallet, clergue, permuta propietats amb Francesc Assalit i la seva dona Francesca, hereva de Mateua de Baseia, entre elles el molí de Baseia (1332). AHG, Ca 59. Regest: Josep Maria GIRONELLA i GRANÉS, *Op. cit.*, p. 645.

²⁷ Josep M. MARQUÈS, «*El govern...*», p. 90.

²⁸ *Ibidem*, p. 96.

²⁹ Els marmessors d'Arnau de Requesens doten el benefici de Santa Maria a l'església de Sant Miquel de Fluvià (1272): ADG, D-5, f. 248-249.

³⁰ És citada en una visita pastoral de 1478: ADG, p. 26, f. 7.

³¹ El bisbe confirma a Simó Gallet el benefici que li havia conferit Joan, abat de Sant Miquel de Fluvià, en aquesta església, amb dispensa de retenir-lo junt amb un altre: ADG, G-3, f. 54v-55.

FIGURA 4: Escut d'armes partit, amb un estel i tres corones, suportat per un animal fantàstic. Porta de l'església de Sant Miquel

Aquest patrocini reforçaria la hipòtesi de Marta Crispi sobre l'existència d'un taller escultòric a l'entorn gironí, del qual procedirien les vuit talles que l'autora relaciona i amb el qual Simó Gallet hauria entrat en contacte i establert relació arran del seu càrrec diocesà. Això no obstant, si acceptéssim sortir del rang cronològic proposat per Crispi (però mantenint-nos en el definit per Español per a aquesta tipologia mariana), i ateses notícies recents, caldria no descartar la possibilitat que la Mare de Déu fos patrocinada en la darrera dècada del segle xiv per un altre Gallet, de nom Francesc, prevere i rector de Sant Miquel de Fluvià. Com va avisar Andrea Ferrer³², l'església de Sant Miquel va ser destruïda pels armanyaguesos l'any 1390³³. La documentació deixa constància també de la reconstrucció, posteriorment, de l'hospital del monestir, igualment devastat pels «piteus»³⁴. És probable que, a raó del saqueig i destrossa de mobiliari i d'imatges del temple, Francesc Gallet, que figura en la contractació d'un nou retaule major amb Lluís Borrassà l'any 1407³⁵, ja

³² Andrea FERRER I WELSH, «Intervenció arqueològica al monestir de Sant Miquel de Fluvià (Alt Empordà)», a *XIII Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Banyoles, 2016, p. 427-433.

³³ Joan Ripoll, porcioner de Sant Miquel de Fluvià. Llicència d'absència, per haver estat l'església del monestir destruïda pels Armanyacs, 8 abril 1390 (ADG U-79, 1362-1420, f. 16).

³⁴ ADG, Q2, 1388-1410, f. 61-61v (1402).

³⁵ Lluís Gonçaga CONSTANS, «Otro retablo de Lluís Borrassà», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, núm. 24 (1978), p. 221-225. En aquest sentit, cal apuntar la possibilitat que aquest nou retaule fos encarregat per substituir el contractat l'any 1382 amb Guillem Borrassà I, pare de Lluís, el qual, en cas d'haver estat instal·lat a l'església abans de la invasió dels armanyaguesos, podria haver quedat mal·lès durant l'atac.

projectat anys abans³⁶, patrocinés també, poc després de l'atac, una nova imatge de la Verge que vingués a substituir-ne una d'anterior, perduda.

De totes maneres, és clar que la Mare de Déu de Gràcia o Antiga va ser patrocinada en algun moment de la segona meitat del segle XIV per un d'aquests membres eclesiàstics del citat llinatge santmiquelenc.

La porta de l'Església i el baix relleu del carrer Major

Tant la porta principal de l'església com el baix relleu del carrer Major presenten idèntica heràldica: un escut partit amb un estel de vuit puntes a dalt i tres corones a baix disposades en triangle (figs. 4 i 5), una referència al passatge de l'Epifania, l'adoració dels tres reis, guiats per l'estel, a Jesús nounat.

La porta de l'església (fig. 5) és una obra gòtico-renacentista que data de 1532, tal com indica la inscripció de la llinda: «SATIABORG CUM APARUERIT GLORIA TUA MLXXXII». El text recull l'últim vers del salm 16, de gran èxit entre les doctrines i sermons dels segles XVI i XVII.³⁷ En català vindria a ser: «Estaré satisfet quan comparegui –es manifesti– la teva glòria». És important, com veurem, el concepte de compareixença o manifestació (*apparitio*).

El portal de l'església està configurat per feixos d'estretes nervacions que es converteixen, més amunt de la llinda, en arquivoltes apuntades en degradació que tanquen el timpà, sense decoració. A les mènsules que sostenen, per ambdues bandes, la llinda, es conserven dues tríades de caps alats d'àngels. També hi ha àngels alats a les arrencades de les arquivoltes i, al costat d'aquests, dos animals fabulosos força deteriorats. El griu de la banda de migdia sosté el citat escut amb les tres corones i l'estel de vuit puntes.

FIGURA 5: Fornícula renaixentista encastada en una façana del Carrer Major, a escaigs metres del monestir

³⁶ Francesc Gallet, notari i sacerdot de Sant Miquel de Fluvià, va contractar el retaule en nom de la universitat de Sant Miquel de Fluvià. L'any 1401, es demanava intimar monitòria a Francesc Savarrés pel retard en la satisfacció als aniversaris de part del cost del retaule de Sant Miquel. ADG, U-101, f. 2v.

³⁷ Per posar-ne alguns exemples: Guillaume PÉPIN, *Sermones dominicales, ex epistolis, et evangelis totius anni: Pars aestivalis*, Bertani, 1588, p. 22; Johannes ECK, *Homiliae sive sermones: Unici prope hoc seculo Catholicae fidei assertoris, haeticorumq[ue] omnium impugnatoris, qui est peculiariter de Sanctis*, vol. 3, Colònia, 1555, p. 819; Cristóbal DE ABEDANO, *Libro intitulado otro tomo de sermones, para muchas festiuidades de los Santos*, Valladolid, 1629, p. 241.

Poc s'ha escrit sobre la porta de Sant Miquel i els seus possibles comitents. Badia i Homs, en descriure l'escut del portal,³⁸ posa de relleu que es desconeix la identitat de l'abat del monestir en el moment de la factura de l'obra. Recorda que Montsalvatge no trobà notícies de cap abat des de 1530 a 1598 i també que, segons l'historiador olotí, el monestir va romandre molts anys –indeterminats– sense abat per ordre reial, essent segrestador Fr. Miquel de Porcioles, canonge i sagristà de Santa Maria de Besalú.³⁹ Aquestes dades duen Badia i Homs a buscar possibles patrocinis en la figura de l'abat de Cuixà, casa mare de Fluvià, sense poder concloure'n res. L'obstacle de Badia i Homs és que en aquell moment de 1981 només disposa dels abaciologis facilitats per Villanueva⁴⁰ i Montsalvatge.⁴¹ La llista d'abats elaborada vint anys més tard per Ernesto Zaragoza aporta dades noves que resulten esclaridores. Zaragoza allarga l'abaciat d'Antoni Aparici, que Montsalvatge finava en el 1530, fins al 1543.⁴² Això vol dir que la porta de Sant Miquel de Fluvià va ser renovada sota el govern d'Antoni Aparici. Concretament, vuit anys després del seu nomenament.

Aparici és un cognom patronímic que procedeix del nom Aparicio,⁴³ derivat del mot llatí *Apparitiō* (compareixença, manifestació), amb el qual es designava durant l'Edat Mitjana la festivitat del 6 de gener, l'Epifania. El llinatge dels Aparicio, que té el seu origen a Santander⁴⁴ i Biscaia,⁴⁵ prengué la denominació Aparisi i Aparici en estendre's per València i Catalunya.⁴⁶ Pel que fa a les armes dels Aparici, tant els germans Carraffa,⁴⁷ citant Vilar i Psayla,⁴⁸ com Julio de Atienza, atorguen a la branca de llevant unes armes diferents a les primitives dels Aparicio. Pels Aparici: un escut partit, amb un estel daurat a dalt i tres flors de lis a baix, disposades en triangle.⁴⁹ Aquestes figures semblen fer també referència a l'Epifania: sota l'estel que les guia, les tres flors de lis, símbol pretèrit de nobles i reis, citen la tríada d'orient.

³⁸ J. BADIA, *L'arquitectura medieval...*, p. 284.

³⁹ Francesc MONTSALVATGE I FOSSAS, *Noticias Históricas*, vol. 14, Olot, 1904, p. 118. És citat a J. BADIA, *L'arquitectura medieval...*, p. 293.

⁴⁰ Jaime VILLANUEVA, *Viage literario a las iglesias de España*, Madrid, 1850, p. 152-153.

⁴¹ F. MONTSALVATGE, *Op. cit.*, p. 117-118.

⁴² Antoni Aparici (1524-1543): Ernest ZARAGOZA, *Catàleg dels monestirs catalans*, Barcelona, 1997, p. 102.

⁴³ Francisco PIFERRER, *Nobiliario de los reinos y señoríos de España*, vol. 3, Madrid, 1858, p. 316; Julio ATIENZA NAVAJAS, *Nobiliario Español: diccionario heráldico de apellidos españoles y de títulos nobiliarios*, Madrid, 1948, p. 289.

⁴⁴ Alberto i Arturo GARCÍA CARRAFFA, *Diccionario heráldico y genealógico de apellidos españoles y americanos*, vol. 7, Madrid, 1922, p. 184.

⁴⁵ F. PIFERRER, *Op. cit.*, p. 545.

⁴⁶ Alberto i Arturo GARCÍA CARRAFFA, *Op. cit.*, p. 184.

⁴⁷ Alberto i Arturo GARCÍA CARRAFFA, *El solar catalán, valenciano y balear*, San Sebastián, 1968, p. 107.

⁴⁸ Juan José VILAR Y PSAYLA, *Linajes nobles de España. catálogo de todos los apellidos y escudos de armas que a cada uno pertenecen*, Madrid, 1867, p. 50.

⁴⁹ Alberto i Arturo GARCÍA CARRAFFA, *El solar catalán...*, p. 113.

FIGURA 6: Segell de Josep Aparici amb un estel i tres corones al primer quarter

Gran part de la documentació referent als Aparici a Catalunya data del segle XVII en endavant,⁵⁰ essent abundant a partir del segle XVIII. No són gaires les notícies sobre membres del llinatge d'època baix-medieval ni del segle XVI.⁵¹ Pel que fa a Antoni Aparici, només sabem que va anar a Corts l'any 1528 com a representant de l'abadia de Sant Miquel de Fluvià.⁵² La recerca de més informació sobre l'abat i de referències al seu escut d'armes ha resultat infructuosa. No obstant això, disposem d'una valuosa informació sobre l'emblemàtica dels Aparici de la Catalunya medieval. Es tracta d'un segell de 1595 (fig. 6) recollit per Ferran de Sagarra a la *Sigil·lografia Catalana*...⁵³ que pertany a Josep Aparici, notari. Va ser emprerat en una carta d'en Pere Miquel, porter reial, dirigida als diputats de la Generalitat residents a Barcelona.⁵⁴ L'escut, dividit en quatre quaters, mos-

tra en el primer d'aquests un estel sobre tres corones disposades en triangle. La descripció que en fa l'autor és inequívoca: «Escut dividit en quatre quaters: 1, tres corones i una estrella».⁵⁵ Posant-se de nou de manifest el vincle dels Aparici amb l'Epifania, resulta evident la relació amb l'escut de la porta de Sant Miquel.

La paraula Epifania prové etimològicament del terme grec *Epipháneia*. Significa manifestació, revelació o aparició divina. La festivitat cristiana del 6 de gener l'adoptà per commemorar la primera manifestació de Jesucrist davant els éssers humans, del món pagà. El concepte de manifestació, aparició de la divinitat, formalitzada en l'arrel etimològica llatina del nom Aparici, és igualment present a la llinda de la porta: «SATIABORG CUM APPARUERIT GLORIA TUA» (Estaré satisfet –saciat– quan comparegui –es manifesti, aparegui– la teva glòria). La lectura devota d'aquest vers es posa de manifest en el sermó que li dedica Sant Antoni Maria Claret: «Quedaré saciat quan aparegui la teva glòria. No es satisfaran eternament els meus desitjos

⁵⁰ Alguns Aparici destacats són: Josep Aparici, de Caldes de Montbui, geògraf reial i comerciant, cavaller de l'orde de Carles III. Se'n conserva molta documentació a la Biblioteca de Catalunya, Fons Josep Aparici i Fins (1654-1731); el beatificat Fra Sebastià Aparici: F. PIFERRER, *Nobiliario de los reinos...*, p. 316; Marià Alegre i Aparici, baró de Castellet (1797): Biblioteca de Catalunya, Fons Alegre Aparici i Fons Baró de Castellet.

⁵¹ Un n'és Josep Gabriel Aparici, notari (1576-1626): Arxiu Històric de Lleida (AHL) 260-47-T1-1328.

⁵² F. J. MORALES ROCA, *Prelados, abades...*, p. 85.

⁵³ Ferran de SAGARRA I SISCAR, *Sigil·lografia catalana: inventari, descripció i estudi dels segells de Catalunya*, vol. 2, Barcelona, 1915, làmina 183, segell 1.866.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 32.

⁵⁵ *Ibidem*.

fins que us vegi, oh Déu meu, allà a la glòria. Així parlava David».⁵⁶ En ambdós casos, tant en l'Epifania de l'Adoració del mags com en la compareixença davant de Déu després de la mort, es tracta de comunió, de contacte, amb la deïtat. Això és, d'*apparitio*.

Considerant l'exposat, podem afirmar que l'escut d'armes de la porta de Sant Miquel de Fluvià pertany a l'abat d'aquell moment, Antoni Aparici.

En el relleu sobre placa de pedra calcària nummulítica del carrer Major, les figures de l'estel de vuit puntes i les tres corones es troben inscrites en l'escut que sosté l'arcàngel Sant Miquel. Cal convenir, per tant, que aquesta peça va ser també patrocinada per Antoni Aparici, segurament per ser disposada en algun lloc de l'església. Això li atorgaria una cronologia idèntica a l'abadiat del comitent: 1524-1543. Alhora, la gran correspondència formal que mantenen els rostres de Sant Miquel i dels àngels de la fornícula amb els caps alats de la porta de l'església, fa pensar que les dues obres van ser executades pel mateix taller.

Antoni Aparici va ser abat de Sant Miquel de Fluvià en un temps convuls per al monestir, durant els anys de llarga decadència que van seguir a la guerra civil catalana. Es conserva un gran nombre de notícies sobre homicidis, agressions i robatoris que van tenir lloc a Sant Miquel de Fluvià a finals del segle XV i inicis del segle XVI.⁵⁷ Fins i tot va ser assassinat un monjo, apunyalat per l'esquena a la seva cambra.⁵⁸ A això cal sumar-hi el fet que el complex monàstic havia estat ocupat militarment i fortificat en el context bèl·lic.⁵⁹ Un procés durant el qual el claustre i algunes dependències n'havien resultat destruïdes.⁶⁰

En aquest context penós per al monestir, l'abat Antoni Aparici va decidir dotar l'església d'una nova i digna porta, i va fer esculpir un relleu dedicat a l'arcàngel Sant Miquel. Potser van ser actes de devoció o simplement de bon govern. Deixant a banda les consideracions sobre la qualitat artística de les obres, aquestes tenen el valor de ser el llegat encara viu de qui va ser, durant quasi bé vint anys, un dels últims abats d'aquest bell i sofert monestir empordanès.

⁵⁶ Antoni Maria CLARET I CLARÀ, *Sermones para misiones, escritos unos y escogidos otros por el misionero apostólico Antonio María Claret y Clará*, Barcelona, 1858, p. 18.

⁵⁷ A. COBOS i B. SABADÍ, *Op. cit.*, p. 18-27.

⁵⁸ La notícia data de 1528, cronologia molt propera a la construcció de la porta. Fra Antoni Romaguera va ser apunyalat a la seva cambra, a la casa «d'en Gallet» (ACE, Reg. 4.049, regest: *Ibidem*, p. 19).

⁵⁹ Una visita pastoral de 1478 explica que Alfonso Poblet és en aquells moments el capità de la torre i de la fortificació (ADG, P. 26, f. 7). Lluís Buscató ja havia apuntat que la fortificació del monestir avui visible procedia molt possiblement del context immediatament posterior a la Guerra Civil Catalana i arran del temor a l'atac francès: Lluís BUSCATÓ, *Projecte de consolidació de les restes del claustre de Sant Miquel de Fluvià*, Girona, 2014, p. 11-17.

⁶⁰ La citada visita pastoral de 1478 explica també que el monestir i el claustre estan col·lapsats i que l'església ha estat espoliada (ADG, P. 26, f. 7). Els estudis arqueològics duts a terme durant la recuperació del claustre ja havien informat del desmantellament d'aquest espai i de l'amortització del fossat defensiu que el travessa a principis del s. XVI: Andrea FERRER WELSH i Joaquim TREMOLEDA, «El monestir de Sant Miquel de Fluvià i l'estructura del complex abacial», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, núm. 43 (2012), p. 147-166.

BIBLIOGRAFIA

- ABEDANO, Cristóbal de. *Libro intitulado otro tomo de sermones, para muchas festiuidades de los Santos*. Valladolid, 1629.
- ADROER I PELLICER, M. Àngels; SERNA I COBA, Erika; SOLER I SIMON, Santi. *Catàleg dels protocols del districte de Figueres (II)*. Barcelona, 2004.
- ATIENZA NAVAJAS, Julio. *Nobiliario Español: diccionario heráldico de apellidos españoles y de títulos nobiliarios*. Madrid, 1948.
- BADIA I HOMS, Joan. *L'arquitectura medieval de l'Empordà, vol. 2B (Alt Empordà)*. Girona, 1981.
- BATLLE Y PRATS, Luis. «Epistolario gerundense de Juan II de Aragón». *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, núm. 18 (1966), p. 261-346.
- BERNIS, Carmen. «La moda y las imágenes góticas de la Virgen. Claves para su fechación». *Archivo Español del Arte*, vol. 43, núm. 170 (1970), p. 193-218.
- BOFARULL Y DE SARTORIO, Manuel de. *Colección de documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón*, vol. 18. Barcelona, 1860.
- BUSCATÓ, Lluís. *Projecte de consolidació de les restes del claustre de Sant Miquel de Fluvià*. Girona, 2014.
- Catàleg de pergamins del fons de l'Ajuntament de Girona*, vol. II, Arxiu Municipal de Girona. Barcelona, 2005.
- Catalunya Romànica IX, Empordà II*. Barcelona, 1990.
- CLARET I CLARÀ, Antoni Maria. *Sermones para misiones, escritos unos y escogidos otros por el misionero apostólico Antonio Maria Claret y Clará*. Barcelona, 1858.
- COBOS, Antoni; SABADÍ, Bel. *Sant Miquel de Fluvià. Recull documental (1011-1796)*. Sant Miquel de Fluvià, 2014.
- COBOS, Antoni; TREMOLEDA; Joaquim; VEGA, Salvador. *L'Epigrafia Medieval dels Comtats Gironins. II. El comtat d'Empúries*. Figueres, 2010.
- CONSTANS, Lluís Gonçaga. «Otro retablo de Lluís Borrassà». *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, núm. 24 (1978), p. 221-225.
- CRISPI CANTON, Marta. «Un grup de Mares de Déu gòtiques: a propòsit d'un taller gironí a mitjans del segle XIV». *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, núm. 32 (1992), p. 45-62.
- ECK, Johannes. *Homiliae sive sermones: Unici prope hoc seculo Catholicae fidei assertoris, haereticorumq[ue] omnium impugnatoris, qui est peculiariter de Sanctis*, vol. 3. Colònia, 1555.
- ESPAÑOL I BERTRAN, Francesca. «El escultor trecentista Berenguer Ferrer: Un eslabón más en la penetración del arte francés en Cataluña». *Anuario del Departamento de Historia y Teoría del Arte*, vol. II (1990), p. 75-96.
- ESPAÑOL I BERTRAN, Francesca. *Catàleg d'escultura i pintura medievals I. Fons del M. Frederic Marés*. Barcelona, 1991.
- FERRER I VIVES, Francesc. *Heràldica Catalana*, vol. 2. Barcelona, 1993.
- FERRER WELSH, Andrea. «Intervenció arqueològica al monestir de Sant Miquel de Fluvià

- (Alt Empordà)». A: *XIII Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Banyoles, 2016, p. 427-433.
- FERRER WELSH, Andrea; TREMOLEDA, Joaquim. «El monestir de Sant Miquel de Fluvià i l'estructura del complex abacial». *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, núm. 43 (2012), p. 147-166.
- GARCÍA CARRAFFA, Alberto i Arturo. *Diccionario heráldico y genealógico de apellidos españoles y americanos*, vol. 7. Madrid, 1922.
- GARCÍA CARRAFFA, Alberto i Arturo. *El solar catalán, valenciano y balear*. San Sebastián, 1968.
- GIRONELLA I GRANÉS, Maria. *La mòlta de cereals i el batanatge de teixits al comtat d'Empúries i al vescomtat de Rocafortí. Finals del segle XIII i primera meitat del XIV*, Tesi doctoral, Universitat de Barcelona, 2013.
- ILLA, Estela; ROIG, Marisa; SERNA, Erika. *El baix Fluvià. Sant Miquel de Fluvià, Torroella de Fluvià, Ventalló*. Guies de Patrimoni Local, vol. 9, Girona, 2009.
- MARQUÈS, Josep M. «El govern de la Diòcesi i de la Bisbalia de Girona (1334-1362)». *Estudis del Baix Empordà*, núm. 12 (1993), p. 85-105.
- MARQUÈS, Josep M. *Escriptures de Santa Maria de Vilabertran (968-1300)*. Figueres, 1995.
- MONTSALVATGE I FOSSAS, Francesc. *Noticias Históricas*. vol. 14. Olot, 1904.
- MORALES ROCA, Francisco José. *Prelados, abades mitrados, dignidades capitulares y caballeros de las órdenes militares habilitados por el brazo eclesiástico en las Cortes del Principado de Cataluña: Dinastías de Trastámara y de Austria: siglos XV y XVI (1410-1599)*. Madrid, 1999.
- PÉPIN, Guillaume. *Sermones dominicales, ex epistolis, et evangeliiis totius anni: Pars aestivalis*. Bertani, 1588.
- PIFERRER, Francisco. *Nobiliario de los reinos y señoríos de España*, vol. 3. Madrid, 1858.
- SAGARRA I SISCAR, Ferran de. *Sigil·lografia catalana: inventari, descripció i estudi dels segells de Catalunya*, vol. 2. Barcelona, 1915.
- SOBREQUÈS I CALLICÓ, Jaume. *Catálogo de la cancellería de Enrique V de Castilla, señor del principado de Cataluña. Lugartenencia de Juan de Beaumont, 1462-1464*. Barcelona, 1975.
- VILAR Y PSAYLA, Juan José. *Linajes nobles de España. catálogo de todos los apellidos y escudos de armas que a cada uno pertenecen*. Madrid, 1867.
- VILLANUEVA, Jaime. *Viage literario a las iglesias de España*. Madrid, 1850.
- ZARAGOZA, Ernest. *Catàleg dels monestirs catalans*. Barcelona, 1997.